

Не викликає сумнівів необхідність всебічного вивчення загальних закономірностей взаємовідносин організму людини з факторами навколишнього середовища різної природи (фізичними, хімічними, біологічними), адаптаційно-приспосувальних процесів, механізмів взаємодії організму з комплексом сприятливих і несприятливих факторів антропогенного походження, а також з комплексом соціально обумовлених факторів довкілля.

Список використаних джерел

1. Єрмішев О.В., Бацилева О.В., Шумігай І.В., Кученко Т.А. Людський потенціал регіону: проблеми відтворення, збереження та використання в контексті сталого розвитку. *Наукові доповіді НУБіП України*, 2020. № 6 (88).
2. Єрошкіна Т.В., Дерев'янка Д.В. Основні показники стану здоров'я населення промислового регіону України за роки незалежності. *Україна. Здоров'я нації*. 2019. № 1 (54). С. 7–14.
3. Латишева О.В., Ровенська В.В. Сталий розвиток України та країн пострадянського простору: екологічні та соціальні індикатори. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 4 (15). С. 190–199.
4. Статистична інформація Головного управління статистики у Вінницькій області. URL: <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information.html#>
5. Формування і розвиток людського потенціалу регіону: сутність, сучасні тенденції та методи оцінювання. Монографія. Під ред. В.Г. Никифорова. Одеса : VOI COIU “Атлант”, 2018. 103 с.
6. World Health Organization. Healthy Environments for Healthier People, WHO Regional Office for Europe, UN City, 2018. 54 p.

УДК 330.15+504.062.2+502.35

Кузьменко М.В., аспірантка
Національний університет “Києво-Могилянська академія”

АСИМІЛЯЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОВКІЛЛЯ ТА ЙОГО ОЦІНКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Загострення екологічної кризи зумовило розвиток науки в цілях сталого розвитку, одним з головних завдань якого є раціональне природокористування. Загалом асиміляційну здатність прийнято досліджувати як параметр довкілля, що унеможливує застосування механізмів системи раціонального природокористування до асиміляційного потенціалу довкілля. Розглянуто асиміляційний потенціал в системі класифікації природних ресурсів. Доведено, що асиміляційний потенціал відповідає усім критеріям віднесення природних факторів до природних ресурсів, отже повинен включатись у систему економічних відносин. Актуалізовано необхідність розробки методу економічної оцінки асиміляційного потенціалу довкілля.

Ключові слова: асиміляційний потенціал, природні ресурси, економічна оцінка, раціональне природокористування

Одним з найважливіших критеріїв сталого розвитку є стабільні умови життєзабезпечення – рівні права як і у теперішніх поколінь, так і у майбутніх, на цілісний стан біосфери та її природних ресурсів. Спільним критерієм у різних методичних підходах для досягнення сталого розвитку є оцінка впливу антропогенної діяльності на навколишнє середовище, адже цей вплив має не перевищувати асиміляційної здатності довкілля. У своєму внеску (доповіді «Global footprint network») до дебатів щодо сталого розвитку Юінг стверджує, що ми не можемо приймати значущих рішень про те, куди нам треба йти, перш ніж дізнаємося, де ми стоїмо [10].

Це свідчить про те, що знання межі, до якої можливий розвиток в контексті потенційної ємності наших природних екосистем, стає нагальним, щоб витримати зміни, що виникають внаслідок антропогенних дій. Така позиція Юінга співпадає з аргументами, наведеними в Доповіді про світовий розвиток (2003 рік) [10], в якій йдеться про те, що сталий розвиток на нашій планеті Земля і у всій її структурі вимагає розуміння межі зростання.

Однією з перших фундаментальних робіт про перевищення меж розвитку людства є теорія Томаса Мальтуса, яка говорить, що в той час, коли кількість населення збільшується в геометричній прогресії, засоби існування збільшується в арифметичній. Безумовно, збільшення народонаселення передбачає збільшення обсягів виробництва, що неминуче призводить до вичерпання природних ресурсів і разом з тим і до збільшення забруднення навколишнього середовища, що вимагає переходу людства до стратегії ресурсозбереження загалом та реформування механізмів ресурсозберігаючої екологічної політики для України зокрема.

Вичерпність природних ресурсів на сьогоднішній день, звісно, насамперед, пов'язана з їх надмірним та подекуди нерациональним використанням. Загальноприйнятою є класифікація природних ресурсів за ознаками відновлюваності, відтворюваності, заміності та вичерпності [7]:

1. Відновні і невідновні
2. Вичерпні і невичерпні
3. Замінні і незамінні
4. Відтворювані і невідтворювані

Згідно визначення Н.Ф. Реймерса, відновні і невідновні природні ресурси – це здатні і не здатні до самовідновлення (через розмноження чи інші природні цикли відновлення) за періоди, які можна зіставити з термінами їх споживання (тому рослинність, вода в річці – відновні ресурси, а ґрунт, мінеральні багатства – невідновні) [7].

Проте вже сьогодні можна переконатись в умовності такої класифікації, адже у самому визначенні є зауваження, що термін самовідновлення ресурсу має бути співставним з терміном їх споживання, а на сьогодні їх період відновлення часто не співпадає з темпами їх використання. Вирубка лісу, вилов риби, розорення ґрунтів – все це витрати природних ресурсів, інтенсивність яких дуже часто буває надмірною. Знаходячи штучні замітники та штучно відновлюючи ці ресурси, можна запобігти їх повному виснаженню, проте промисловці рідко задумуються над наслідками, нехтують подібними речами.

Відтворювані і невідтворювані ресурси – ті, що принципово можна відтворити (прискорити відтворення) завдяки застосуванню праці людей, і ті, що до такого відтворення непридатні [7]. І в цьому поділі природних ресурсів є певна умовність. Адже, наприклад, екосистема – це обмежено відтворюваний ресурс. І в першу чергу, обмеженість відтворення такого ресурсу зумовлена неможливістю за допомогою технічних рішень знизити рівень забруднення до нульового. За допомогою асиміляційного потенціалу, екосистема сама “нормує рівень” забруднення. Проте якщо рівень асиміляційної здатності перевищений, то виникають невідворотні негативні наслідки, що можуть призвести до часткового порушення або повної деградації екосистеми.

Крісановою О.П. [4] запропоновано розглядати асиміляційний потенціал довкілля як унікальний природний ресурс. Вважаємо таке визначення місця асиміляційної здатності в системі природокористування доречним, оскільки природні ресурси людина використовує і у виробничій, і у рекреаційній, і у пізнавальній діяльності, та й загалом для задоволення своїх потреб у процесі життєдіяльності. При цьому всі компоненти природного фонду мають свою певну ресурсну визначеність.

В загальному під поняттям природних ресурсів розуміють природні тіла і природні явища, закономірності розвитку, розміщення та властивості яких визначаються об'єктивними законами природи [3].

Питання обширного, але точного формулювання визначення поняття природних ресурсів вирішувалось багатьма авторами. А. А. Мінц дав найбільш узагальнене визначення: “Природні ресурси – це тіла та сили природи, котрі при наявному рівні розвитку виробничих сил відомі та можуть бути використані для задоволення матеріальних потреб людського суспільства” [6]. Основним фактором віднесення природних благ до природних ресурсів автор вважає технічну можливість і економічну доцільність їх використання для задоволення суспільних потреб.

С.Н Бобильов [1] вважає, що природні ресурси – це ті елементи природного середовища, які можуть бути корисні для життєдіяльності людини та є або можуть стати дефіцитними в результаті антропогенної діяльності. А. Колотієвський та Е. Соловійова [3] у своєму тлумаченні поняття також додали фактор їх потенційної споживчої вартості. Серед критеріальної основи за Ю.А. Дорошенко та В.Н. Кислим [3] одним із важливих критеріїв віднесення природних факторів до природних ресурсів є їх обов'язкове місце в системі природних зв'язків. Тобто ті природні елементи, що втратили зв'язок з природним середовищем, не можуть бути віднесені до природних ресурсів.

Таким чином, споживча вартість як природного фактору має оцінку у вигляді суспільної корисності. Якщо ця оцінка позитивна, то такий фактор людина використовує у якості ресурсу – або як предмет безпосереднього споживання або ж як засіб діяльності. І вже тут властивість керованості природним фактором відіграє важливу роль. Наприклад, якщо розглядати певні кліматичні фактори як ресурс для рекреації, то керованість цим ресурсом не є обов'язковою властивістю, але якщо кліматичні фактори виступають як природні умови для ведення сільського господарства, то керованість буде необхідною умовою включення його до виробничого процесу.

Аналізуючи роботи з цього питання різних вчених, можна виокремити декілька важливих моментів. Природний ресурс може мати позитивну суспільну корисність і в той же час не мати економічної оцінки внаслідок відносної не обмеженості його запасів, коли темп їх природнього приросту не менше суспільної потреби [4].

Суспільство взаємодіє не з окремими природними факторами, які були б ізольовані, а з сукупністю таких факторів, що приурочені до певної території.

Таким чином, було виділено критерії, за якими природні фактори можна віднести до природних ресурсів [4]:

- знаходження природних факторів в системі природних зв'язків;
- задоволення природними факторами суспільних потреб (виробничих, естетичних, комунікаційних, пізнавальних) людини;
- відповідність їх критерію суспільної корисності, за умов їх потенційної споживчої вартості;
- територіальна приуроченість природних факторів.

Оскільки головною функцією асиміляційного потенціалу є компенсація вилучення невластивих для природнього середовища речовин та енергії в надмірній кількості та відтворення порушених природних зв'язків, асиміляційний потенціал задовольняє потреби суспільства у відновленні та підтримці сталості навколишнього природнього середовища.

Якщо ж говорити про споживчу вартість асиміляційного потенціалу, то її можна оцінити виходячи з наступного: асиміляційний потенціал має значний вклад у підтримці існування біосферної рівноваги, її продуктивності, а отже і має значний вклад у підтримці існування та добробуту людини.

Асиміляційний потенціал – це сукупність природних факторів або їх поєднань, що приурочені до певної території та знаходяться в системі певних природних зв'язків. Так, асиміляційні властивості, наприклад, лісів, полів та водойм будуть різними, що пов'язано насамперед з різним біотичним та абіотичним складом.

Таким чином, асиміляційний потенціал довкілля відповідає усім критеріям віднесення природних факторів до природних ресурсів. І як природний ресурс повинен включатись у систему економічних відносин, оскільки, як зазначено у роботі [9] – реалії свідчать про формування нової тенденції використання не сировинних, а ринкових характеристик природних ресурсів, з чим пов'язується поступове набуття ними ознак ринкового активу. Враховуючи високий рівень інтегрованості природно-ресурсного потенціалу до інших сфер розвитку, його основні характеристики також локалізуються і значною мірою визначаються економічними тенденціями, які не можливо врахувати і скоригувати, дотримуючись консервативних управлінських підходів.

Саме тому актуальним для України є питання розроблення та застосування ефективних методологій раціонального природокористування. Загалом, поєднання підходів, викладених в Законі України «Про оцінку впливу на довкілля» та Законі України «Про стратегічну екологічну оцінку» можна вважати доповненням одне одного як інструментів ефективної екологічної політики. Адже дія СЕО розглядається на стратегічному рівні, на етапі розробки стратегій та планування, а ОВД діє на площині конкретних проєктів, які потенційно мають вплив на навколишнє середовище [5]. Проте виключне застосування інструментів екологічної політики та природоохоронного законодавства в більшості випадків виявляються недостатньо дієвими. Підходи впровадження системи раціонального природокористування мають ґрунтуватись не лише на адміністративних інструментах управління, а більшою мірою на економічній мотивації підприємств з урахуванням сукупності соціальних та екологічних факторів. Проте застосування такого механізму залежить від визначення місця асиміляційного потенціалу в системі економічних відносин.

Варто зауважити, що більшість теоретичних підходів економічного визначення асиміляційного потенціалу зорієнтована на побудову моделі, яка б описувала зв'язок між економічною ефективністю території та забрудненням або визначення меж асиміляційної ємності середовища на теоретичних засадах. Проте, в першому випадку велика кількість підходів не беруть до уваги асиміляційні спроможності природних систем, а прогнозувати покращення стану довкілля без врахування можливостей відтворення досить складно, а в другому випадку такі теоретичні підходи не визначають напрямку розробки практичних методів оцінки асиміляційної здатності середовища.

Висновки. Отже, на сьогодні існує необхідність в розробці методичного підходу до визначення асиміляційного потенціалу довкілля задля реалізації його економічної оцінки. Як зазначають українські науковці (напр., в роботах [8-9]), визначення вартісної оцінки асиміляційного потенціалу є актуальним завданням на шляху формування ринку екосистемних послуг, оскільки вартісне оцінювання асиміляційного потенціалу може бути впроваджене при здійсненні оцінки впливу на довкілля, при визначенні розмірів збитків від забруднення та деградації екосистем, при встановленні штрафів за забруднення навколишнього природного середовища. Крім того, важливим є використання асиміляційного потенціалу для вдосконалення методичного забезпечення реалізації екологічної політики на різних територіальних рівнях її реалізації, зокрема, на базовому територіальному рівні для поступової капіталізації природних ресурсів та формування економічного самодостатньої сталих громад

Список використаних джерел

1. Бобылев С.Н., Грицевич И.Г. Глобальное изменение климата и экономическое развитие: Учебное пособие для курса экономики природопользования высших специальных учебных заведений. М.: ЮНЕП, WWF-Россия. 2005. 64 с.
2. Горошкова Л.А., Хлобистов С.В., Кузьменко М.В. Фінансові механізми сталого використання природо-ресурсного потенціалу територій в умовах змін клімату. ЕкоФорум-2020: збірка тез доповідей IV спеціалізованого міжнародного Запорізького екологічного форуму, 15-17 жовтня 2020 р. Запоріжжя: ЗТПП, 2020 500 с. С. 68-69
3. Экономический потенциал административных и производственных систем: монография. Под общей ред. О.Ф. Балацкого. Сумы : ИТД “Университетская книга”. 2006. 973 с.
4. Крисанова О.П. Ресурсная значимость ассимиляционного потенциала природной среды и его место в системе экономических отношений. *Вісник СумДУ. Серія: Економіка*. 2008 № 2. С. 135-142
5. Кузьменко М.В., Хлобистов С.В. Нормативно-методичне забезпечення оцінки асиміляційного потенціалу довкілля. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф., 22 квіт. 2021 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во “Політехніка”. 2021. С. 88-90.
6. Минц А.А. Экономическая оценка естественных ресурсов. Москва: Мысль, 1972. 302 с
7. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. Москва: Мысль, 1990. 637 с.
8. Улицький О.А., Сухіна О.М., Антоненко В.М. Рамковий концепт вартісного оцінювання асиміляційного потенціалу екосистем як активу територіальних громад. Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: міжнародний та національний вимір: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 грудня 2020 р.). Київ: Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, 2020. С. 25-28
9. Фінансово-економічні засади регулювання природокористування: монографія [за заг. ред. академіка НААН України М.А. Хвесика]. К.: Державна установа “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України”, 2019. 304 с.
10. World development report 2003 : sustainable development in a dynamic world - transforming institutions, growth, and quality of life - overview (Russian) [Електронний ресурс]. Washington, DC : World Bank Group. 2003. Режим доступу до ресурсу: <http://documents.worldbank.org/curated/en/287131468320350102/World-development-report-2003-sustainable-development-in-a-dynamic-world-transforming-institutions-growth-and-quality-of-life-overview>.